

Caplletra en forma de peix del ritual càtar de Lió (segona meitat del segle XIII)

UNA TÚNICA DE PELL, FETA DE TERRA D'OBLIT

ANTONI DALMAU I RIBALTA

En l'àmbit de les diverses religions del món, la dicotomia cos/ànima ha generat una literatura abundantíssima. Tan sols en l'òrbita del cristianisme, només de començar la lectura de la Bíblia a les pàgines del llibre del Gènesi, la sola descripció de com van ser creats el primer home i la seva companya han permès una quantitat ingent d'interpretacions i controvèrsies. No és la pretensió d'aquest article endinsar-se en uns territoris certament espinosos per als quals l'autor no té, ni de bon tros, els mínims coneixements necessaris. Déu nos en guard, per dir-ho mitjançant una locució catalana pertinent, avui pràcticament en desús...

El nostre propòsit és molt més senzill. Volem simplement, sempre en un pla merament divulgatiu i a partir d'allò que és conegut comunament entre les persones interessades en els moviments cristians dissidents de l'Edat Mitjana, posar en relació alguns termes que ofereixen davant els nostres ulls una enorme capacitat de fascinació, a partir dels fils invisibles que, encara que no ho sembli, han existit al llarg del temps entre les diverses religions. Algunes d'aquestes concomitàncies sorprenents tenen a veure amb la concepció del cos com a una *túnica de pell* que conté en el seu interior allò que s'ha anomenat sovint un esperit o una ànima, paraules fortament carregades, no cal dir-ho, de sentits ben diversos i fins i tot antitètics.

UNES TÚNIQUES DE PELL

L'expressió, en efecte, ja figura al llibre del Gènesi, concretament al verset 21 del capítol 3, quan se'ns explica que, després d'haver menjat de l'arbre prohibit, «*Jahvè Déu va fer a l'home i a la seva dona unes túniques de pell i els va vestir*». Discernir en què consistien exactament aquestes túniques de pell, i fins a quin punt se superposaven o bé substituïen el cos prèviament creat pel mateix Déu, ha propiciat, com hem dit abans, una literatura prou considerable, des de l'àmbit de la religió estricta com de la filosofia mateixa, des dels textos dels pares de l'Església fins a les doctrines considerades herètiques o dissidents.

Tot sovint, en la tradició cristiana, aquesta expressió del Gènesi s'ha vinculat a la idea del «revestiment» que es produeix en els creients quan reben les aigües baptismals o bé quan es produeix el dia de la vinguda gloriosa del Crist. En el primer cas, només cal recordar allò que diu sant Pau en el conegut verset de l'epístola als Gàlates: «*Tots efectivament, sou fills de Déu per la fe en el Crist Jesús, ja que tots els qui heu estat batejats en el Crist heu estat revestits del Crist*» (Ga 3: 26-27); en el segon cas, allò que diu el mateix Pau a la segona epístola als Corintis: «*Perquè els qui vivim en aquesta tenda gemeguem apesarat, ja que no*

voldriem deixar el vestit, sinó que ens fos posat al damunt l'altre vestit, a fi que allò que és mortal fos absorbit per la vida» (2C 5:4).

Fent un salt enorme en els segles, i entre les doctrines que, ençà o enllà dels temps, van apartar-se del camí establert per l'Església de Roma, crida poderosament l'atenció la visió que sobre les túniques que ens embolcallen van tenir els membres de l'Església dissident medieval més important, concretament el catarisme.¹

Es tractava, en aquest cas, de donar resposta a un altre gran interrogant: conèixer què s'havia esdevingut en la peripècia d'aquells esperits que, creats a l'origen dels temps pel Pare dels cels, havien estat temptats després per Satanàs —*el Deu estranh*, dit sigui en termes del catarisme occità—. I és que, segons la doctrina clàssica dels *bons homes*, un cop seduïdes aquestes criatures celestials amb la promesa de diverses possessions —«terres, vinyes, or i argent, esposes, i tots els altres béns d'aquest món visible», es diu en una declaració inquisitorial—, el diable els havia conduït a través dels set cels inferiors fins al món terrenal que ell mateix havia creat.

Un dels textos càtars més reveladors que coneixem per explicar-ho procedeix d'un personatge singular, el mateix que ens reportava la cita entre cometes que hem transcrit en el paràgraf anterior. Es tracta de Pèire Autier, un notari públic d'Ac s i de Lordat que va ser el principal responsable, al capdavant d'uns altres dotze *bons cristians* —entre els quals el seu germà Guilhem i el seu fill Jacme—, de la revifalla del catarisme occità que va produir-se entre el 1300 i el 1310 al Llenguadoc, en el territori comprès entre els Pirineus i les vores del Tarn. Cal dir que aquest

home ens resulta també terriblement interessant perquè, al marge de la seva condició de personatge molt notable de la seva Església, va jugar un paper important en el seu temps com a jurista: i és que, el 1275, havia intervingut en el lliurament del dret de justícia que els habitants de les valls d'Andorra van fer al comte de Foix, origen del que s'anomena el *pariatge andorrà*, és a dir, el fonament jurídic de l'existència, tal com la coneixem encara avui, del país pirinenc.

Doncs bé: segons ens consta per una declaració efectuada davant els tribunals de la Inquisició i conservada entre els registres del cèlebre bisbe inquisidor Jacme Fornier, aquest notari prestigiós, trobant-se predicant un bon dia de l'any 1300 a la vila d'Arcas, situada a la comarca del Rasès, va dir això que segueix:

«Aquests esperits, després d'haver davallat del cel sobre la terra, es van recordar del bé que havien perdut i es van afligir del mal que havien trobat. Com que els veia tan tristos, el diable els va dir que cantessin el càntic del Senyor, tal com tenien per costum de fer. Ells van respondre: “Com podríem cantar cants del Senyor en una terra estrangera?” [Ps 137:4]. Fins i tot n'hi va haver un que va dir al diable: “Per què ens has enganyat i ens has fet abandonar el cel per seguir-te? Tu no hi has guanyat res, car tots nosaltres hi retornarem”. El diable li va respondre que no tornarien pas al cel, car ell faria per a aquells esperits, per a aquelles ànimes, unes túniques de les quals mai no podrien sortir, en les quals oblidarien els béns i les alegries que havien tingut al cel».

Es tracta, sempre seguint el pensament dels *bons homes* occitans, dels cossos dels homes i les dones. Són les «túniques de pell» que hem citat del llibre del Gènesi, són les túniques «d'oblit» en les quals les ànimes serveixen «*gent estrangera en una terra estrangera*» (Jeremies 5, 19), damunt de «*la terra d'oblit*» (Ezequiel 21, 32). És, dit d'una altra manera, l'ànima empresonada de què parla

1. Per no enfarfegar un text com ara aquest, considerem innecessari oferir una mínima bibliografia referida al catarisme, que pot trobar-se fàcilment. Una introducció a Antoni Dalmau i Ribalta, «Els càtars: una veu silenciada», *Revista d'Igualada*, 14, setembre de 2003, p. 18-27.

el ritual càtar que es conserva a la biblioteca del palau de les Arts de Lió, un dels poquíssims que s'han conservat i que prové de la segona meitat del segle XIII.

Els càtars, doncs, en la seva predicació, utilitzaven o bé aquest mite o bé el de l'acció creadora de Déu a partir del fang de la terra (Gènesi 2, 7), explicat amb diverses variants. Alguns, per evitar aquesta contradicció, encadenaven el primer i el segon, com és el cas del mateix Pèire Autier:

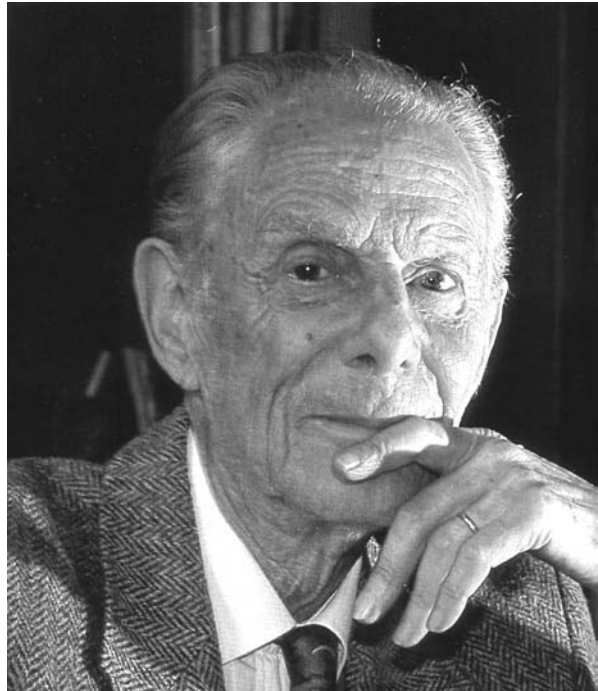
«I el diable va fer aleshores els cossos. Aquests cossos, fets pel diable, no es podien moure. Aleshores el diable va dir al Pare celestial que els fes bellugar. Aquest va respondre que no faria res, tret que allò que col·loqués en aquells cossos per animar-los no fos cosa seva, sinó que els cossos fossin del diable. El diable hi va consentir, i d'ençà d'aquell dia les ànimes són de Déu i els cossos del diable. Però en aquests cossos les ànimes obliden allò que havien tingut en el cel, i no volen abandonar aquests cossos, anomenats túniques».

Aquestes ànimes no són només les que es troben dins dels éssers humans, sinó que, segons el catarisme tardà, els cossos dels animals dotats d'una certa sensibilitat, d'un cert coneixement, són també la presó dels esperits caiguts del cel. Això permetia explicar millor la transmigració de les ànimes, en la qual creien els càtars.

EL COS HUMÀ SEGONS ELS CÀTARS

Arribats en aquest punt, pot ser útil d'explicar una mica quina era la concepció que els càtars tenien al voltant del cos humà. Ho farem recorrent un cop més a les exposicions que, en aquesta matèria, va deixar-nos una veu tan autoritzada com Jean Duvernoy en els seus diversos llibres.

Comencem dient que un passatge de la primera carta de sant Pau als cristians de Tessalònica, entre d'altres citacions bíbliques, permetia als

Jean Duvernoy (1917-2010)

càtars de concebre l'home com un ésser compost de tres elements distints, el cos, l'ànima i l'esperit: *«Que el mateix Déu de la pau us santifiqui plenament i conservi del tot irreprensibles el vostre esperit, la vostra ànima i el vostre cos per al dia de la vinguda de nostre Senyor Jesucrist»* (1Te 5, 23).

El **cos** és obra del diable, destinat al sofriment, a la mort i a la corrupció. L'home, empès per la concupiscència a reproduir-se, col·labora en l'obra diabòlica. Per a molts càtars, el fruit que Déu va prohibir a Adam de prendre al paradís no va ser altre que la dona. Així doncs, i havent caigut en el pecat, l'acte de la carn és diabòlic i tota carn que neix de la fornicació és, per definició, impura i obra del príncep malvat. Aquesta atribució diabòlica ja afecta el mateix fetus, de manera que aquest contamina la dona que el porta a dintre —que es troba en estat de pecat sense remei— fins que arribi l'hora del part, en què es produirà la incorporació a dintre del nadó

d'un nou esperit (per mitjà de la transmigració de les ànimes).

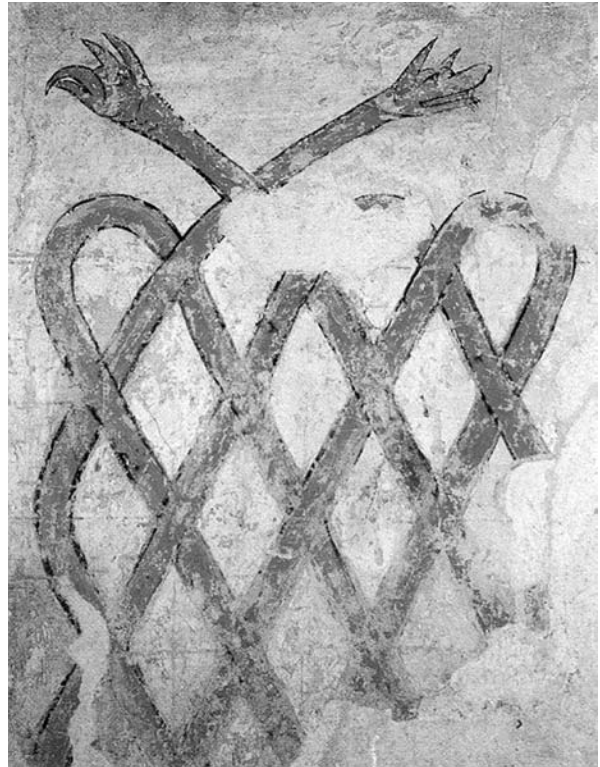
L'esmentat ritual càtar de Lió expressa clarament aquest menyspreu per la carn: «*O senhor, iuia e condapna los vises de la carn nada de corruptio. Mais aias merce del esperit pausat en carcer*». És a dir: «O senyor, jutja i condemna els vicis de la carn nascuda de la corrupció, però tingues mercè en canvi de l'esperit empresonat»...

Continuem. El príncep dolent va dotar el cos d'una **ànima**. Però aquesta ànima no consisteix en altra cosa que en la sang, principi vegetatiu del cos. Ho diu el Levític: «*Perquè la vida —l'ànima— de tot ésser vivent està en la seva sang*» (Lv 17, 14). Cos i sang es corrompen plegats: quan la sang s'escola, el cos és mort. Finalment, l'**esperit** és la criatura celestial empresonada, condemnada a l'oblit i a la generació, però promesa a una futura salvació.²

Recordem només, per acabar aquest epígraf, que la visió de la història de la humanitat per part del catarisme —allò que podríem dir-ne la cosmogonia i l'escatologia d'aquesta doctrina— gira al voltant de la salvació individual de cadascun d'aquests esperits mitjançant la recepció del sagrament únic dels *bons homes*, l'anomenat *consolament*.³ Per fer-ho possible, caldran segurament diverses existències, però el dia en què el darrer d'aquests esperits sigui consolat, totes les criatures celestials es retrobaran finalment al paradís amb el Pare que un dia els va crear: no hi haurà judici final ni infern, tots els esperits seran salvats i el mal serà destruït per sempre més. Llavors serà la fi de la història.

2. La composició triple de l'home era explicada a finals del segle XIII, quan el catarisme ja havia entrat en decadència, per mitjà d'un apòleg simbòlic, l'anomenat mite del cap d'ase.

3. El *consolament*, baptisme de l'Esperit, era essencialment un sagrament dels moribunds. Una bella tradició càtara, no atestada documentalment, afirmava que els familiars del malalt agonitzant aixecaven algunes teules de la teulada de la casa pairal per tal que, arribada l'hora de la mort, l'esperit pogués enlairar-se més fàcilment cap al cel.

Amfisbena de Sant Martí de Puig-reig, considerada una imatge clarament dualista, qui sap si d'origen càtar (primera meitat del segle XIII).

OBLIDAR EL QUE HEM CONEGUT

Bona part de tot el que hem exposat fins ara es vincula a la idea omnipresent de l'oblit. En efecte: la presó que conté els esperits caiguts està feta d'una *terra d'oblit* que no els permet recordar, ni doncs desitjar, el paradís on vivien. I vet aquí que, per una d'aquelles concomitàncies sorprenents entre religions que al·ludíem al començament, aquesta idea ens transporta ara breument a la tradició jueva, on també es troba present en paratges que igualment ens fascinen, encara que les coses s'expliquin d'una manera diferent.⁴

4. Seguim en aquest epígraf Roland Poupin en el seu text «À propos des tuniques d'oubli», dins de *1209-2009, cathares: une histoire à pacifier?*, Portet-sur-Garonne: Éd. Loubatières, 2010, p. 193-203.

És prou sabut que un dels textos fonamentals de la tradició jueva és el Talmud, codi jurídic i alhora recull de les opinions diverses dels rabins més experts en qüestions de comportament religiós i moral. Un dels tractats del Talmud ensenya que, a l'origen de tot, Déu va crear una llum espiritual gràcies a la qual l'home podia veure-ho tot, des del començament fins a la fi del món; després, però, va amagar aquesta llum meravellosa. Més concretament, i segons aquesta versió, aquesta llum va servir a l'Adam original —és a dir, el d'abans no es produís la divisió dels sexes— durant trenta-sis hores, les que van des de la seva creació al divendres al matí fins a la fi del shabbath (dissabte al vespre). Quan va fer-se de nit, la llum va desaparèixer.

Aquesta llum resta avui amagada a la Torà, és a dir, el llibre del Pentateuc, però també es troba amagada dins de nosaltres quan ens trobem encara en el ventre de la mare, durant la fase de la nostra gestació. Novament segons el Talmud, en aquest cas segons el tractat de Nida, el fetus que es troba dins el si matern té una llum damunt del cap. Gràcies a aquesta llum, pot veure des del començament fins a la fi del món, i tota la Torà li és ensenyada. Però quan arriba l'hora del naixement, ve un àngel que col·loca el seu dit damunt els nostres llavis i segella l'oblit de tot allò que havíem conegut en el temps anterior a la nostra existència, per tal que no revelem els secrets divins. El seu gest ve a dir-nos, doncs: «*Xtttt, oblida tot allò que fins ara has conegut per obra de la llum*»... És aquesta la marca o el petit solc que, segons la llegenda de la tradició mística jueva, ens queda per sempre més damunt el llavi superior...

Com diu Roland Poupin, «*en aquesta perspectiva, doncs, les túniques de pell del Gènesi són precisament unes túniques d'oblit...*». Així és que, per una estranya confluència de tres mons religiosos tan diversos i oposats entre si —cristianisme, judaisme, catarisme—, unes causes certament ben dissonants fan que els homes i les dones que han de viure en aquest món de baix —sigui obra de Déu, sigui obra del dia-

ble— estiguin cridats, tan bon punt són revestits d'un cos humà, a oblidar tot allò de meravellós i extraordinari que havien tingut oportunitat de poder conèixer en una altra existència —fos el paradís, fos la història completa de la humanitat—. Alguna cosa, però, deu alenar encara dintre nostre, quan durant tota la nostra vida terrenal continuem cercant, de manera indefallent, l'esperança d'una nova vida, ara definitiva i eterna, que ens retornarà potser al paradís que un dia vàrem perdre o bé a la llum que en altre temps ens havia posseït...

ANTONI DALMAU I RIBALTA (Igalada, 1951) és el director de la *Revista d'Igalada*. Ha ocupat diversos càrrecs institucionals i ha publicat una vintena de llibres. Darrerament s'ha dedicat particularment a la recerca historiogràfica al voltant de la violència social, la repressió i l'anarquisme en el tombant de segle XIX-XX i a l'estudi de la Guerra Civil i el primer franquisme a l'Anoia. La seva obra més recent és *El procés de Montjuïc. Barcelona al final del segle XIX* (2010).